

Sairauksien salaisuuksista

Anto Leikola

Magiasta lääketieteseen. Tiede ja usko 1500–1700-luvun taiteessa. 229 s. Sinebrychoffin taidemuseo, 2004.

Keväällä 2004 järjestettiin Sinebrychoffin taidemuseossa merkittävä näyttely, jonka otsikko oli ”Magiasta lääketieteseen – Tiede ja usko 1500-1700-luvun taiteessa”. Se pohjautui suurelta osalta Roomassa kuusi vuotta aikaisemmin pidettyyn näyttelyyn ”Scienza e miracoli nell’arte del Seicento – Alle origini della medicina moderna”. Kiinnostavasti kylläkin, italialaisten alaotsikosta oli tullut Suomessa pääotsikko ja päinvastoin, ja kun italialaiset puhuivat ”tieteestä ja ihmeistä”, oli suomennokseen tullut ”tiede ja usko”. Suomessa alkuperäisnäyttelyä oli monin tavoin täydennetty, erityisesti esineistöin, kirjoin ja grafiikanlehdin, kun taas maalaukset olivat luonnollisesti peräisin italialaisten museoista ja gallerioista.

Näyttelyt tulevat ja menevät, mutta kirjat pysyvät. Sinebrychoffin näyttelyn yhteydessä ilmestyi kirja, joka on paljon enemmän kuin pelkkä näyttelyluettelo. Itse asiassa se on oppihistoriallinen ja taidehistoriallinen esseekokoelma, ja italialaisten ja suomalaisten kontribuutit täydentävät siinä toisiaan.

Pääpaino teksteissä on ilman muuta lääketieteen ja sairauksien historialla, jos kohta itse teosten – lähes neljäkymmentä upeaa maalausta – yhteys lääketieteseen tai edes magiaan ei ole kovinkaan itsestään selvä. Kolme kuvaa esittää alkemisteja, yksi filosofia ja yksi muuten

vain tutkijaa, eikä edes Abraham de Snaphaenin ”Lääkärin muotokuvalla”, Giovanni Barnardo Carbonen maalaamalla loistavan mikroanatomian Marcello Malpighin muotokuvalla tai Alexander Roslinin ”Lääkäri J. B. E. Du Manginilla” ole varsinaisesti lääketieteellistä sisältöä. Samaa voitaisiin sanoa maalauksista, joissa hurskaat naiset tai Pyhä Irene hoitavat Pyhää Sebastianusta; ehkä lähimmäs lääketieteen teemaa tulevat sinänsä vaikuttavat kuvat ruttotautisista, esimerkiksi Lazzaro Baldin maalaus, jossa Pyhä Johannes a Deo on sitomassa käärettä potilaan paiseelle, joskaan mainittu Johanneskaan ei ollut lääkäri vaan sairaiden ja varsinkin ruttoisten hoitoon omistautunut munkki.

Tuntuu siltä että varsinaisesta lääkärintyöstä, siis lääkäristä ja potilaasta, ei taidehistoriassa ole kovinkaan paljon esimerkkejä, kun ei Daavidin kourasta roikkuvaa Goljatin päätäkään voi oikeastaan sanoa lääketieteelliseksi, sen enempää kuin Betlehemin lastenmurhaakaan.

Ansiokasta oppihistoriaa

Oppihistorian kannalta kiinnostavampia kirjassa ovatkin juuri tekstit, joista ehkä runsaimmin antavaksi nousee Timo Joutsivuon artikkeli ”Perinteiden murtuessa”, esitys siitä miten lääketiede vähitellen muuttui ”humanistisesta” ”mekanistiseksi”. Joutsivuo hallitsee perusteellisesti niin renessanssin luonnonfilosofian kuin saman aikakauden lääketieteenkin ja tuntee nii-

den väliset yhteydet, unohtamatta astrologiaa ja alkemiaakaan.

Joutsivuon loppupäätelmä on lainaamisen arvoinen: "Lääketieteen historiaa ei voida arvioida edistyskertomuksena. Se ei ole tarina siitä, miten vähitellen löydetään yhä parempia keinoja taistelussa sairauksia vastaan tai miten loitsuilla parantamisesta siirrytään empirisperusteiseen rationaaliseen lääketieteeseen. Useimmiten lääketiede on perustunut mietityihin teorioihin, joiden perusteella toimenpiteet, kuten suoneniskentä, ovat olleet järkeviä. On muistettava, että nykypäivän länsimaisen lääketieteen synty edellytti paitsi Vesaliusta ja Harveytä myös Paracelsusta ja Ficinoa." Tämä ei tietenkään merkitse, että Paracelsusta ja Ficinoa tarvitsisi enää roikottaa mukana muuten kuin historiallisessa mielessä, sen enemppää kuin niitä enimmäkseen kokonaan tuulesta temmattuja alkemistisiä oppeja, joista Anne Aurasmaa tekee selkoa omassa artikkelissaan.

Vaikka lääketieteen historia ei olisi suoraviivaista edistyskertomusta, edistystä on sentään tapahtunut! Aurasmaa puuttuu myös näyttelyn teeman mukaisesti taiteilijan osuuteen ja taiteilijuuteen lähinnä Albertin ja Ficinon ajatusten mukaan, osin Paracelsuksenkin (joka tosin jostain syystä kirjoitetaan toistuvasti Paracelsus!).

Vähemmän filosofoivia mutta historiallisesti varsin mielenkiintoisia ovat Heikki S. Vuorisen kirjoitus rutosta, 1300-luvun "musta surma" mukaan luettuna, sekä Hindrik Strandbergin kirjoitus muumiojauheesta entisajan lääkeaineena. Vuorinen näyttää havainnollisesti, miten vaikeaa historiallisia tauteja on tunnistaa – esimerkiksi kuuluisa "Ateenan rutto" 400-luvulla eKr. saattaa jäädä lopullisesti arvoitukseksi – ja miten erilaisia arvioita ruttoepidemioiden vaikutuksista on esitetty.

Monelle kouluhistoriansa lukeneelle ja Simbergin vaikuttavan kuvataulun nähneelle voi olla yllätys, että Vuorisen mukaan musta surma ei juuri koskettanut Suomea. "Yhtään aikalaismainintaa mustan surman esiintymisestä Suomessa ei ole. ... Toisaalta on epäsuoria todisteita, joiden perusteella voi väittää, että musta surma ja sen jälkeiset ruttoepidemiat kohtelivat suomalaisia hyvin armeliaasti."

Strandberg puolestaan kertoo, miten egyptiläisten muumioiden käärinliinoissa käytettyä

bitumivahaa pidettiin hyvänä lääkkeenä moninlaisiin tauteihin ja miten "parantava voima" vähitellen siirtyikin itse muumioihin, joiden käyttö jauhetuina oli vielä 1500-luvulla vakavasti otettavaa medisiinaa. Kukapa jauheen aiotuttakaan olisi pystynyt tarkistamaan!

Näihin kotimaisiin kontribuutioihin verrattuna italialaiset tuntuvat jäävät vieraammiksi. Näyttelyn pääsuunnittelija Sergio Rossi selostaa koko näyttelyn ideaa varsin kiinnostavasti, kuitenkin enemmän taidehistorioitsijana kuin lääketieteen historian tuntijana, mutta esimerkiksi Lionello Puppini kirjoitus "Es nicht lässt sich lesen" ei tarjoa paljonkaan uutta, kun taas Katia Fiorentinon "Vuoden 1656 ruttoepidemian ikonografiaa Napolissa" on aiheeltaan perin suppea, joskin varmaan napolilaisille hyvinkin merkittävä.

Hieno lisä lääketieteen historian kirjallisuuteen

Kaikista kirjoituksista on mukana englanninkieliset käännökset, samoin taiteilijoiden ja taiteiteosten esittelyistä. Tarkoituksena lienee ollut saada kirjaa levitetyksi kaikkeen maailmaan, mutta tehokkaampaa ehkä olisi ollut painattaa sama kirja kahtena eri versiona, kuten Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmakirjan "Muis-tiin painettua" suhteen on menetelty – siitähän on julkaistu sekä suomenkielinen, ruotsinkielinen että englanninkielinen versio.

Mutta hyvä näinkin: *Magiasta lääketieteeseen* on hieno lisä jokseenkin niukkaan lääketieteen historian kirjallisuuteemme, varsinkin kun ei vain Sinebrychoffin museo vaan myös Helsingin yliopiston kirjasto on mukana monien harvinaisten kirjojen puupiiirrosten myötä. Jos niistä jonkin valitsisi ikään kuin kirjan tunnuskuvaiksi, se olisi piirros Paracelsuksen "Opus chirurgicumista" vuodelta 1565: siinä on yhteen kuvaan koottu lähes kaikki se minkä lääkärit, hoitajat ja papit aikoinaan pystyivät potilaiden hyväksi tekemään.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston oppihistorian emeritusprofessori.